

Filozófia

Bevezetés

- Miért filozófia? Ha filozófiáról van szó, sokan valami életidegen, elefántcsonttoronyba zárkozó és megfoghatatlan bölcsekedésre gondolnak. Ráadásul sokan azt is gondolják, hogy a filozófiai bölcsekedésből nem származik kézzelfogható eredmény és egyéni vagy társadalmi haszon, hogy a filozofálás végül is öncélú tevékenység – és mindezért a filozófia tanítására, tanulására nincsen szükség.
- Ezzel szemben az a helyzet, hogy a filozófia természetes része az emberi életnek. Még hozzá nem csupán mint kulturális érték, mint a műveltség egyik eleme, ami már önmagában elégséges ok arra, hogy foglalkozzunk vele, hiszen a minket körülvevő szellemi világot, a kultúrát, aminek részei vagyunk, nem tudjuk megérteni némi alapvető filozófiai ismeret nélkül. (Hasonló okból foglalkozunk a történelemmel: hogy megértsük a jelent, a jelen keletkezését. A filozófia-történetet egyébként általános történelmünk részének tekinthetjük és számos kölcsönhatást fedezhetünk fel a politikai történelem és a filozófia között. Aktuális példa számunkra itt Magyarországon: a marxizmus, mint filozófiai elmélet, és a marxizmussal megalapozott kommunista diktatúra, amely 40 évig meghatározta hazánk történelmét...) De a filozófia nem csupán kulturális-történelmi értéként része az emberi életnek, hanem oly módon is, hogy mindannyiunknak van valamilyen saját felfogásunk a minket körülvevő világról és az életről. Mindannyian szoktunk a magunk módján a világról és az életről bölcsekedni, filozofálni, már gyermekkorunk óta. Talán kamaszkorunkban foglalkoztattak leginkább az olyan kérdések, mint: Miért létezik a világ? Miért vagyok én? Mi az értelme az egésznek, ha ugyan van értelme? Mi következik a halál után? Létezik-e Isten? Vajon szabadon cselekszem-e vagy nem is cselekedhetnék másként? Hogyan kellene cselekednem? Mitől leszek boldog? Mi a boldogság? Mi az igazság? Mi az igazságosság? Pontosan ilyen kérdések indították el régen, a kezdetekben, és indítják el ma is a filozófiai gondolkodást.
- Persze azt mondhatjuk, hogy a felsorolt kérdésekre filozófiai ismeretek nélkül is találtunk számunkra kielégítő választ. És valóban: a világban szerzett testi és szellemi tapasztalataink valamint saját érzéseink és gondolkodásunk alapján

mindannyiunknak van valamilyen válasza ezekre a kérdésekre, noha válaszaink gyakran igencsak pontatlanok, ellentmondásosak és érvekkel nehezen alátámaszthatók, sőt néha még talán nem is tudatosult bennünk egy-egy válasz, hanem csak életvitelünkből olvasható ki. Mindenkinek van valamilyen filozófiája, ha tud róla, ha nem. Az említett kérdések tehát egyrészt megkerülhetetlenek számunkra, hiszen a rájuk adott válaszok határozzák meg a világról alkotott felfogásunkat és életvitelünket, másrészt végsősoron mi magunk vagyunk illetékesek abban, hogy ezeket a kérdéseket magunk számára megválaszoljuk – akár úgy, hogy valamelyik filozófiai vagy vallási tanításnak a válaszait elfogadjuk. Mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy mit fogad el válasznak és mit nem. De talán egyetértenek velem abban, hogy az előbb felsorolt kérdésekre vannak rosszabb és vannak jobb válaszok, és hogy érdemes megismerni a jobb válaszokat, a minél pontosabb, ellentmondásoktól mentes és érvekkel alátámasztható válaszokat. Erről szól a filozófia.

- A filozófia nem más, mint egy hosszú ideje tartó párbeszéd a világ és az emberi lét alapvető kérdéseiről az ész szerint, egy észszerű párbeszéd, amelyben az elmúlt 2500 év alatt nagyon sok értelmes ember mondta el a véleményét (és persze néhány kevésbé értelmes ember is). A filozófia észtudomány. A filozófiában a gondolkodó ész játsza a főszerepet. Az emberi észnek azonban vannak korlátai, amelyek egyben a filozófia korlátai is. A filozófia számos kérdésre nem tud végérvényes és egyértelmű választ adni – ezt majd filozófiai áttekintésünk során is látni fogjuk. Ennek ellenére kiválóan alkalmas a filozófiával való foglalkozás arra, hogy fejlesszük gondolkodásunkat és élezzük az eszünket, hiszen a filozófia egyben a logikus gondolkodás és a megalapozott érvelés tudománya. Egyébként éppen ezért nincs szükségünk többre, mint a józan eszünkre ahhoz, hogy filozofáljunk és a különböző filozófiai elméletekről véleményt alkossunk.
- Az előbbieket összefoglalva megállapíthatjuk tehát, hogy a filozófia 1) saját történelmünk és kultúránk megértéséhez szükséges ismeret, 2) az emberről és az embert körülvevő világról, vagyis mindannyiunkat érintő alapvető kérdésekről szól, 3) észszerű gondolkodást jelent és annak fejlesztését szolgálja. E három szempontnak megfelelően most és a következő órákon nem csupán valamilyen megtanulandó ismeretet szeretnék Maguknak továbbadni, hanem azt is szeretném, hogy együtt gondolkozzunk és élezzük az eszünket...

1. A filozófia eredete, elhatárolása vallástól, művészettől és a rész tudományoktól. A filozófia főbb kérdéskörei.

- **A filozófia ontológiai eredete:** a filozófia abból ered, annak köszönheti létezését, hogy az ember gondolkodó lény (nem csupán testi lény), hogy az ember tud önmagáról és a világról → honnan tud az ember önmagáról és a világról? → a hétköznapi **tapasztalat** révén: érzéki benyomások + a benyomások rendezése magunkban: tapasztalat → a tapasztalatot a **nyelv** segítségével tudjuk megragadni, kifejezni (a fogalom: „fogalma sincs róla”...) → **csodálkozás**, kíváncsiság: az ember még jobban meg akarja ismerni önmagát és a világot (az ember rájön, hogy mennyimindent nem tud még: a tapasztalat hiányosságának tudata, a **tudatlanság** tudata: kételkedés) → az ember félreteszi mindennapi teendőit és kérdez (ehhez is kell a nyelv): alapvető, átfogó **kérdések** (az ember és a világ felépítése, célja; jó és rossz cselekvés; boldogság; Isten stb.): kérdések + a gondolkodásból születő **válaszok** → filozófia [idéz: Anzenbacher 19: Ariszt., Kant]
- **A filozófia időbeli, történelmi kezdete:** mielőtt lett volna filozófia, az emberek elbeszélésekben, mondákban foglalkoztak az őket érintő alapvető kérdésekkel; az ilyen mondák: **mítoszok** (görög szó: „elbeszélés”), már a mítoszok is általános és alapvető, azaz filozófiai kérdésekre adtak választ, de a mítoszt nem észszerű érvelés, hanem a kijelentés, nem csak valóság, hanem fikció, mese is (együtt a kettő) → a mítosz: **tekintély** és **hagyomány** világa (tekintély: papok + Istenek, uralkodók, de elsősorban a hagyomány, szokás) → a mítosz **képekkel**, leírt eseményekkel ábrázolja, közli mondanivalóját, mint a filmek: a képeknek, eseményeknek szimbólikus jelentésük van, valamit jelképeznek; a mítoszok világával a mitológia foglalkozik (a legismertebb görög mítoszok: a Homérosznak tulajdonított, ill. általa közölt „Iliasz” és az „Odüsszeia”, i. e. 8. század); az európai filozófia az i.e. 6. században született Görögországban: tekintélyelvűség és hagyománytisztelet helyett → önálló, észszerű, azaz **racionális** gondolkodás; a kijelentés és elmesélés helyett → **érvelés**; a mítosz képes beszéde helyett → **logosz** (beszéd, gondolkodás, igazság, értelem stb.): a valóságot és az igazságot elvont fogalmakban ragadják meg (mit is értünk „fogalom” alatt?); lassú átmenet a mítosztól a logoszhoz; az első filozófusok központi kérdése: a világ eredete, a létezés alapja, a dolgok mögött meghúzódó őselv (*arkhé*, lásd a 2. tételt)

- **A „filozófia” szó jelentése:** a „filozófia” görög eredetű szó, *philein* ige: szeretni, *szophia* főnév: ügyesség, tudás, erény, életművészet: ezek együtt: bölcsesség → filozófia = a bölcsesség szeretete; talán Püthagorasz (i. e. kb. 580-500) használta először ezt a szót; de Szókratész (i. e. 470-399) adta meg a „filozófia” kifejezésnek az azóta is mérvadó jelentését
- **A filozófia elhatárolása a rész tudományoktól:** a rész tudományokat azért nevezzük rész tudományoknak, mert vizsgálódásuk tárgya a tapasztalati valóság egy meghatározott részére korlátozódik: az ún. **természettudományok** a természet egy bizonyos részével foglalkoznak, pl. kémia, fizika, orvostudomány; az ún. **kultúrtudományok** a valóságnak azzal a részével, amit az emberi cselekvés és alkotás hoz létre, pl. történelem-, nyelv- és művészettudomány →
- **rész tudományok:** **1) empirikusak:** tárgyuk a tapasztalati, azaz empirikus valóság egy része, részterülete, ahonnan nem lépnek ki (nemcsak a természet különböző területeit nevezzük empirikus valóságnak, hanem ide soroljuk pl. a történelmi tényeket, a nyelveket, műalkotásokat, társadalmi struktúrákat és gazdasági folyamatokat is; a rész tudományok leírják, rögzítik az empirikus valóság egy részét és feltárják az adott részterületen megfigyelhető ok-okozati összefüggéseket, méghozzá úgy, hogy empirikus tényeket más empirikus tényekre vezetnek vissza; **2) tematikusan redukáltak:** a vizsgálat tárgyát, témájukat leszűkítik, más szempontokat figyelmen kívül hagynak, méghozzá azért, mert: **3) egy bizonyos módszerhez kötöttek:** mindaz, ami a meghatározott módszerrel nem tárható fel, az nem tárgya a vizsgálódásnak → példa: a biológia az élővilág leírására szűkíti vizsgálódását (nem törődik az élettelen világgal és az élővilág értelmével stb.), módszere: megfigyelés, leírás, osztályozás stb.; empirikus kérdések ≠ filozófiai kérdések →
- **filozófia:** **1)** a filozófia is a tapasztalatból indul ki, de nem marad meg az empirikus valóságnál, hanem a valóság feltételeit és alapját kutatja, azt, ami az empirikus valóság mögött, azon túl van; **2)** a filozófia nem részterületekkel foglalkozik, hanem az egészszel: az egész emberrel, az egész világgal és az egész értelmével, a filozófia nincs „bezárva” egy részterületre, hanem kívülről áttekinti az egész valóságot; **3)** a filozófia nem kötelezi el magát egy bizonyos módszer mellett, nem szabja meg előre, hogy hogyan közelíti meg témáját, hanem mindig nyitott marad új módszerek, újszerű megközelítések iránt → a filozófia a rész tudományokat áttekinti, összefüggésbe hozza, célokat jelöl ki...

- az ún. **formális tudományok** tárgya pedig nem a tapasztalati valóság, hanem a dolgok közti elvont összefüggések, a dolgokat rendező elvek, nem a dolgok mibenléte, pl. matematika, logika
- **A filozófia elhatárolása a vallástól:** hasonlóan a filozófiához a vallás is a legalapvetőbb kérdésekre kíván választ adni, de a vallás ezt úgy teszi, hogy **1)** az önmagát kinyilatkoztató Istenre hivatkozik, vagyis arra, amit Isten magáról, az emberről és a világról mond; a vallás tehát arra épül, hogy Isten elmondja az embernek a legfontosabb dolgokat önmagáról, az életről és a világról (+a túlvilágról), az élet értelméről, arról, hogyan kell / lehet értelmes életet élni: ez az isteni **kinyilatkoztatás**; Isten irányít, nem az ember; Isten kijelentései nem kritizálhatók az emberi ésszel, mert túllépik azt, ami emberi ésszel megismerhető, felkutatható; Isten lényé nem érthető meg teljesen az ésszel, Isten meghaladja ez emberi elmét: transcendens (lat. valamin átlépni, túlhaladni); Isten kijelentései az egész emberhez szólnak, nem csupán az észéhez, hanem érzelmeihez is → **2)** a vallás egy bizonyos kötődést, kapcsolatot jelent ember és Isten között, hiszen Isten adja az embernek (és a világnak) az értelmét, Isten a végső értelemadó alap, ami meghatározza az ember életét és szemléletét a világról, világképét; az ember Istenhez való kötődése: **a hit**, hogy az ember hisz Istenben és hisz Istennek, vagyis elhiszi Isten szavát, a kinyilatkoztatást és ez lesz életének az értelemadó alapja, az ember bízik Istenben, rábízta magát Istenre; → noha a vallás több, mint amit az észszerű gondolkodás fel tud kutatni, a vallásban a hit és a bizalom mellett helye van az észnek is: a **teológia** a hittel foglalkozó tudomány (reflexív): az ész eszközeivel vizsgálja a hitet és Isten beszédét, de a kinyilatkoztatást nem vonja kétségbe, hanem alapként elfogadja; a **filozófia** a vallással szemben kizárólag észtudomány, kizárja azokat az állításokat, amik nem igazolhatók egyedül az ész segítségével → a teológiában a vallás és a filozófia kiegészíthetik egymást; **példa:** keresztény hit: Jézus Krisztus Isten fia, amit mond: Isten beszéde, kinyilatkoztatás: Biblia
- **A filozófia elhatárolása a művészettől:** mint a vallás és a filozófia, a maga módján a művészet is hozzájárul ahhoz, hogy a világban eligazodjunk, ráébredjünk az igazságra és az empirikus valóság feletti dolgokról gondolkodjunk (metafizika); a filozófia az észszerű gondolkodás segítségével keres válaszokat, a művészet az érzékelhető műalkotáson keresztül kérdez és válaszol az embernek; a filozófia elméleti síkon fogalmaz meg általános és átfogó válaszokat, a

művészet a konkrét, kézzelfogható műalkotásban jeleníti meg válaszát és egyben a szépségre törekszik → kölcsönhatás a művészet és a filozófia között, az irodalomban gyakran átfedés is

- összefoglalva: **a filozófia** = észtudomány, alaptudomány, egyetemes-átfogó tudomány és kritikai-megkérdőjelező tudomány

- **a filozófia alapkérdései = ágazatai:**

a) elméleti filozófia:

- **ontológia** (lételmélet): Mi a létezés? Mitől létezik a létező?
- **episztemológia** (ismeretelmélet): Mi az igazság és hogyan ismerhető meg?
- **filozófiai antropológia** (embertan): Milyen az ember?
- **filozófiai teológia** (istentan): Milyen Isten és az emberhez való viszonya?
- **logika**: Melyek a következtetes gondolkodás formai feltételei?

b) gyakorlati filozófia:

- **etika** (erkölcstan): Milyen cselekvés helyes?
- **politikai filozófia**: Milyen a helyes állami, társadalmi berendezkedés?
- **esztétika**: Mi a szép?